

Lesbrief: Filosoferen bij de Expo: Ruimte voor water

Wanneer we het hebben over klimaat en stadsontwikkeling, zijn er altijd ideeën die botsen. Als leraar kan je die kans aangrijpen door te gaan filosoferen. Filosoferen geeft leerlingen een kans met elkaar in dialoog te gaan en begrip op te leren brengen voor mensen met andere overtuigingen. Het is ook eens kans om te onderzoeken waarover we het nu precies hebben, wat dat betekent voor ons en waarom we er waarde aan hechten.

Op die manier graven we een beetje in onze eigen tijdgeest. In de expo worden een aantal thema's zichtbaar gemaakt die vragen oproepen. We leren hoe de mens in het verleden ingegrepen heeft op het water. Al die ingrepen vandaag vormen grote uitdagingen willen we de stad klimaatbestendig maken. De expo leert ons welke maatregelen in de toekomst nodig zijn en de wetenschap erachter.

Maar ook filosofie komt hier aan te pas. *Want hoe kunnen we weten wat goed is om te doen? Moeten we kijken naar het verleden of de toekomst en wat kunnen we daarvan leren? Wat betekent duurzaamheid? Kan je leven zonder de planeet te beschadigen?*

We nodigen je van harte uit om over die vraagstukken met je leerlingen te filosoferen. In deze lesbrief vind je daarvoor enkele werkvormen.

Voor de leerling

Filosoferen is geen onderwijsleergesprek. Het gaat immers niet over wat je weet, maar over wat je denkt. Filosoferen gaat over je eigen gedachten onderzoeken: wat je denkt en waarom. Een belangrijke voorwaarde is dus de bereidheid om je eigen overtuigingen en aannames te onderzoeken met anderen.

Voor de leraar: je rol als gespreksleider

Wees je ervan bewust dat je een andere rol aanneemt tijdens het filosofisch gesprek en maak dat ook aan je leerlingen duidelijk.

TIPS:

- Je voornaamste taak: **luisteren!** Focus op inconsequenties, vooronderstellingen, aannames en spanningsvelden.
- **Vraag door.** Jij weet het immers ook niet, maar bent wel heel nieuwsgierig en wil het onderzoeken. Een open houding betekent dat leerlingen hun eigen uitspraken en beweringen durven te bevragen. Je vindt een lijst met doorvragen bij de uitleg over het filosofisch gesprek.
- Geef **nooit je eigen mening**, dan stopt het denken. Het doet er niet toe wat of hoe jij over het onderwerp denkt of wat jouw positie is.
- Je leidt een filosofisch gesprek, **geen debat**. Net zoals deelnemers hun eigen gelijk in de kast moeten stoppen om een onderzoeksgroep te kunnen vormen, moet ook de gespreksleider loskomen van de neiging te willen overtuigen.
- **Jij bent een rolmodel:** wees nieuwsgierig, vraag, stel vragen, laat stiltes vallen, verwijst niet naar autoriteit en vooral: heb er plezier in.

- Stimuleer het **zelfstandig denken**: vul niet in voor de ander, interpreteer niet of vul de zinnen niet aan wanneer leerlingen niet goed uit hun woorden komen. Daag je leerlingen uit om verder te denken dan hun eerste antwoord.
- Doe er alles aan om een **klimaat van vragen stellen, denken en onderzoeken te stimuleren**. Wees je bewust van de elementen die hiervoor nodig zijn.
- **Je streeft niet naar consensus**. Integendeel: diversiteit van denken levert een beter gesprek op.

Vorbereiding

Let tijdens het bezoek aan de expo goed op de reacties van leerlingen. Noteer interessante opmerkingen, die kunnen je later helpen om je klas geboeid te houden.

In de klas vraag je de leerlingen om één woord te noemen waarover volgens hen de expo gaat. Elke leerling brengt een woord in (bv. water, geschiedenis, stad, mens, stad, ...). Schrijf de woorden op het bord.

Laat elke leerling individueel nadenken over wat hij/zij interessant vond aan de expo. De leerling noteert dit op papier voor zichzelf.

Werkvorm: Stellingenspel

Verdeel de ruimte in twee 'vakken'. Lees de stelling voor. De leerlingen gaan vervolgens in het vak 'akkoord' of 'niet akkoord' staan. Laat enkele leerlingen van beide posities aan het woord. Wil iemand veranderen van mening na het horen van een argument? Sta dit toe onder voorwaarde dat die leerling kan uitleggen waarom hij/zij van mening verandert.

Variant: Laat de leerlingen in elk vak met elkaar eerst de twee sterkste argumenten kiezen. Laat dan een woordvoerder van elk vak aan het woord.

- De mens mag ingrijpen in de natuur als de veiligheid van haar bewoners op het spel staat.
- De mens mag ingrijpen in de natuur om economische redenen.
- De mens mag ingrijpen in de natuur om meer woonplekken te creëren.
- De mens mag ingrijpen in de natuur als hij vindt dat de stad daardoor mooier wordt.
- De mens mag ingrijpen in de natuur om ecologische redenen.
- De mens mag nooit ingrijpen in de natuur.
- Klimaatdoelstellingen zijn egoïstisch.
- Klimaatdoelstellingen gaan voor economische of politieke belangen.

Werkvorm: Rangschikken

In groepjes van 4. Elk groepje krijgt een A4 met daarop 5 stellingen en een lijn van slecht naar goed. Ze rangschikken de stellingen op deze lijn en leggen uit waarom ze voor die rangschikking kiezen. Ze denken na over wat ze zouden zeggen tegen iemand die het niet met hen eens is.

Bespreek nadien klassikaal welke stelling het meest/minst discussie opleverde en laat hen eventueel een vraag formuleren die in hen opkomt na deze oefening. Kies een goede vraag als startpunt voor een gesprek.

- A. Burgers belonen die minder water verbruiken
- B. Meer geld geven aan nieuwe technologieën die de stad klimaatbestendig maken.
- C. Alles laten zoals het is.
- D. Meer (en dus goedkopere) woonruimte creëren door kleine waterlopen te verleggen of af te schaffen
- E. De natuur haar gang laten gaan in de stad

Filosofisch gesprek

Laat de leerlingen een **filosofische vraag formuleren** naar aanleiding van hun bezoek aan de expo, de werkvormen hierboven of door 2 woorden/concepten te combineren die eerder op het bord werden geschreven (bv. stad - mens: Verandert de stad de mens? Of geschiedenis – toekomst: Hoe bepaalt de geschiedenis ons leven vandaag?)

Een **filosofische vraag** is een vraag waarop meerdere antwoorden mogelijk zijn, waarmee je het eens of oneens kan zijn en die enkel kan worden beantwoord door eigen denken en argumenten te onderzoeken. Bovendien is een filosofische vraag kort (max. 8 woorden) en algemeen.

Verzamel de filosofische vragen op het bord en laat de leerlingen beslissen welke de meest interessante is. Die vraag wordt de start van je gesprek.

Je kan ook kiezen om volgende vragen als startpunt te nemen als je onzeker bent over het laten formuleren van vragen door de leerlingen:

- Als iets goed is voor één mens, is het dan ook goed voor andere mensen?
- Bestaat er een duurzame oplossing voor alle mensen?
- Kan je leven zonder de planeet te schaden?
- Hoe bepaalt de geschiedenis ons leven vandaag?
- Moeten we kijken naar de toekomst of het verleden? Wat zou je daarvan kunnen leren?
- Kan je fouten uit het verleden rechtzetten?
- Wat is het verschil tussen mens en natuur?
- Bepaalt de natuur de mens of de mens de natuur?
- Kan de natuur van jou zijn?

Door je vraagtechniek goed af te stemmen, kan je het **gesprek verdiepen**. Deze vragen kunnen je daarbij helpen:

- Kan je me (daarover) meer vertellen?
- Kan je vertellen waarom je dat denkt?
- Want?
- Kan je hiervan een voorbeeld geven?
- Wat bedoel je met X?
- Kan het omgekeerde ook waar zijn?

- Denkt iemand daar anders over?
- Wat zou er gebeuren als ...?
- Waarom is dat belangrijk?
- Wat zou je denken kunnen veranderen?
- Hoe kun je het oneens zijn met jezelf?

Rond het gesprek af met de vraag wie een laatste gedachte wil delen of laat iemand aan het woord die nog niet heeft gesproken en vraag wat zijn/haar gedachten zijn over een uitspraak van iemand.

Laat de leerlingen individueel reflecteren op het gesprek. Waar werd het gesprek echt interessant? Welke gedachte wil je meenemen? Wat viel je op? Bespreek klassikaal.

Bronnen en achtergrondinformatie:

Anthone & Mortier, Socrates op de speelplaats, Acco, 2007

Van Rossem, Het filosofisch gesprek, Uitgeverij Lannoo en ISVW Uitgevers, 2020

De Schrijver & Cornelissen, Klimaatburgers. Van klimaatcontroverse naar klimaatverbinding, Koning Boudewijnstichting, 2023